

Uvid u moralno znanje kod Servaisa Pinckaersa

TADIJA MILIKIĆ*

• <https://doi.org/10.31823/d.28.1.1> •

UDK: 27-42-05 Pinckaers, S. • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 4. svibnja 2019. • Prihvaćeno: 11. veljače 2020.

Sažetak: U ovom radu autor nastoji dati uvid u pojam i narav moralnoga znanja kako ga shvaća i izlaže belgijski moralni teolog Servais Pinckaers. U uvodu se vraća pozornost na izravni objekt moralnoga znanja u svoj njegovoj širini. Prvi dio članka prikazuje posebnu narav moralnoga znanja, njegovo bogatstvo, neiscrpnost i snagu, kao i njegovu neodvojivost od najdublje dimenzije ljudskoga postojanja, s kojom se čovjek susreće u svojoj nutrini, svijesti, savjesti i slobodnoj volji. Drugi i središnji dio rada donosi pregled različitih oblika moralnoga znanja te upozorava na njihovu unutarnju, dinamičnu, stalnu i nužnu povezanost. U zaključnom dijelu autor najprije sažima cijeli članak, a zatim naglašava poseban doprinos Pinckaersova opisa moralnoga znanja.

Ključne riječi: moralno znanje, oblici moralnoga znanja, Servais Pinckaers, moralni objekt, ljudski čin, osobno i konkretno znanje.

Uvod

U ovom radu autor nastoji dati uvid u pojam i narav moralnoga znanja iz perspektive suvremenoga moralnoga teologa Servaisa Pinckaersa (1925. – 2008.) na temelju njegovih izvornih tekstova koji su pisani na materinskom francuskom jeziku i od kojih su mnogi prevedeni na strane jezike. Najsustavniji prikaz moralnoga znanja Pinckaers donosi u svom najvažnijem i najutjecajnijem djelu *Izvori kršćanskog morala (Njegova metoda, njegov sadržaj, njegova*

* dr. sc. Tadija Milikić,
Fakultet filozofije i
religijskih znanosti
Sveučilišta u Zagrebu,
Jordanovac 110,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
tmilicic@ffrz.hr

povijest), koje je prevedeno na sve velike europske jezike.¹ Riječ je o priručniku moralne teologije, koji je podijeljen na tri velika dijela od kojih je svaki od oko stotinu pedeset stranica. Govor o moralnom znanju nalazi se u njegovu prvom dijelu koji se bavi ljudskim i kršćanskim karakterom moralne teologije,² a preostala dva dijela obrađuju povijest i izvore te teološke discipline. Nakon što je u uvodu cijeloga djela definirao moralnu teologiju i pobliže odredio njezinu materiju usredotočujući se na ljudsko moralno djelovanje, tj. ono djelovanje koje proizlazi iz ljudske slobodne volje, Pinckaers smatra potrebnim još dodatno precizirati materiju moralne teologije, osobito pod vidom njezina odnosa, suradnje i razlike s ostalim znanostima, umijećima i tehnikama koje se također bave ljudskim djelovanjem iz vlastite perspektive. On to čini tako što jedno cijelo poglavlje od pedesetak stranica posvećuje prikazu naravi moralnoga znanja i posebnosti moralne metode, a zatim u drugim i brojnijim poglavljima obrađuje teološku dimenziju moralne teologije. Dobro je imati na umu da se ovaj članak usredotočuje prije svega na pojam i narav moralnoga znanja, ostavljajući po strani njegovu teološku dimenziju, iz perspektive jednoga od najpoznatijih i najpriznatijih suvremenih poznavatelja moralno-teološke misli sv. Tome Akvinskoga. U tom smislu Pinckaersov prikaz dobiva još više na vrijednosti jer se ukorjenjuje u najveću kršćansku moralno-teološku tradiciju.³

Prije negoli se upustimo u sustavnije i podrobnije izlaganje o moralnom znanju, bilo bi dobro na razini ovoga uvoda barem podsjetiti na dvije velike povijesne, ali i aktualne ugroze pravilnoga razumijevanja moralnoga djelovanja i, dosljedno, moralnoga znanja. Prva od ovih dviju ugroza svakako je ona koja se pojavljuje zajedno s moralkama obveze, kada se moralna znanost usredotočuje na moralnu obvezu i u njoj pronalazi izvor moralnosti ljudskih činova koji postaju dobri ili loši ovisno o tome jesu li ili nisu u skladu s moralnom obvezom, odnosno moralnim zakonom. U moralno djelovanje više ne ulaze svi ljudski činovi koji proizlaze iz slobodne ljudske volje, nego samo oni koji su pod zakonskom obvezom⁴. Osim toga tu treba

¹ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, Fribourg, 1985.

² *Isto*, 57-200.

³ Usp. M. T. REALI, *La libertà nella teologia morale fondamentale: il pensiero di Servais Pinckaers OP*, u: *Sacra doctrina* 61(2016.)1, 274-276.; S. PINCKAERS, *The Pinckaers Reader: Renewing Thomistic Moral Theology*, 2005., Washington, D.C., 3-25.; ISTI, *Les actes humains I*, Paris, 1962.; ISTI, *Les actes humains II*, Paris, 1966.

⁴ Usp. S. PINCKAERS, *Morality: The Catholic View*, South Bend, Indiana, 2001., 32-41.; usp. M. T. REALI, *La libertà nella teologia morale fondamentale: il pensiero di Servais Pinckaers OP*, u: *Sacra doctrina* 61(2016.)1, 276-278.; T. MILIKIĆ, *Sloboda indiferentnosti: Ockhamov pojam slobode i iz njega proizlazeći moralni sustav prema Servaisu Pinckaersu*, u: *Obnovljeni život* 72(2017.)3, 308-313.

pridodati i promjenu koja se dogodila na razini razumijevanja ponajprije slobode, a zatim i zakona koji se više ne shvaća kao dar, nego kao teret i ograničavanje čovjeka u njegovu slobodnom djelovanju.⁵ Imajući sve to na umu, sasvim je razumljiv Pinckaersov protest koji se oslanja i na Akvinčev autoritet, protiv svih onih koji smatraju da ljudski slobodni činovi dobivaju svoju moralnost tek po izvanjskom zakonu koji se na njih odnosi.⁶ Uz tu ugrozu treba spomenuti i onu koja se pojavljuje s razvojem pozitivnih i tehničkih znanosti. Njihov snažni napredak i preuzimanje dominacije u području znanosti dovelo je, nažalost, do poistovjećivanja pojma znanosti s pojmom isključivo pozitivnih znanosti, odnosno pojma znanja s pojmom pozitivnoga ili tehničkoga znanja, do kojega se dolazi isključivo uz pomoć pozitivne metode izvanjskoga promatranja, što je bitno ugrozilo pravilno poimanje moralnoga znanja i njegovo vrjednovanje na znanstvenoj razini.⁷ Svrha je ovoga članka doprinijeti boljem razumijevanju moralnoga znanja, njegove naravi i njegove nezamjenjive zadaće.

1. Bogatstvo, neiscrpivost, snaga i ljudski karakter moralnoga znanja

Jedan od najzahtjevnijih izazova pred kojim se nalazi moralni teolog svakako je opis moralnoga znanja. Pitanja kao što su kako se čovjek susreće s moralnim znanjem, kako se ono u njemu pojavljuje, oblikuje, razvija i djeluje nisu baš jednostavna pitanja i na njih je nemoguće primjereno odgovoriti bez dugotrajnoga, strpljivoga i ozbiljnoga napora. Tu zadaću otežava svojevrsni paradoks moralnoga znanja, koji bi se mogao formulirati na način kako to čini Servais Pinckaers: »što više živimo u skladu s njim (moralnim znanjem), to je ono u nama moćnije, i to nam ga je teže izreći, izložiti i obrazložiti pred drugima.«⁸ Taj paradoks može se lako provjeriti u bilo čijem moralnom životu. Primjerice dovoljno je pokušati izreći ono najdublje znanje koje nas bitno određuje u našem moralnom životu, zbog kojega jesmo takvi kakvi jesmo te koje nas na vrlo osoban i snažan način angažira. Upravo to znanje,

⁵ Usp. S. PINCKAERS, À propos du 'volontarisme' dans le jugement moral, u: *Revue Thomiste* 85(1985.), 508-511.; ISTI, *La Parola e la coscienza*, Torino, 1991., 46-52.; K. DEMMER, *Shaping the Moral Life: An Approach to Moral Theology*, Washington, D. C., 2000., 50-51.

⁶ »Pour notre part, nous estimons, à la suite de saint Thomas, que les actes humains appartiennent à la morale précisément parce qu'ils son volontaires et libre, fût-ce en dehors de toute obligation. (...) Nous ne pouvons pas nous contenter de dire que la morale se distingue des autres sciences parce qu'ell s'occupe des actions humaines qui sont soumises à l'obligation, à l'impératif légal, à l'exclusion des autres.« Usp. S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 59-60.

⁷ »Svi veliki umovi, počev od Bekona, ponavljaju da su stvarna saznanja samo ona koja počivaju na posmatranim faktima.« Usp. O. KONT, *Kurs pozitivne filozofije*, Nikšić, 1989., 26.

⁸ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 61. Taj i sve ostale prijevode s izvornika na hrvatski jezik učinio je autor članka.

koje nas iz najvećih dubina naše osobe nadahnjuje, usmjerava, potiče i određuje, kad ga želimo izložiti i obrazložiti, otkriva nam našu nesposobnost da ga izrekemo na precizan, jasan i iscrpan način, i to tim više što je ono u nama moćnije i što je njegov utjecaj na nas snažniji. Ovdje nije riječ samo o onom znanju koje se nalazi u temeljima dalekosežnih odluka kao što je pitanje životnoga izbora koji se ostvaruje tijekom cijeloga života nego je također riječ i o znanju koje se nalazi u podlozi najobičnijih svakidašnjih izbora, u kojima se također prepoznajemo angažirani na vrlo dubok, osoban i zauzet način.

To znanje koje nas dubinski nadahnjuje i koje u konačnici uzrokuje i oblikuje naše djelovanje te zajedno s voljom upravlja razvojem djelovanja sve do njegova potpunoga izvanjskoga ostvarivanja nije ništa drugo nego ono znanje u kojem moralna teologija prepoznaje svoj središnji objekt i temeljno načelo vlastite metode.⁹ Naime moralnu teologiju, ako nije samo teološka nego i moralna znanost, zanima ljudsko djelovanje prije svega iz perspektive samoga ljudskoga subjekta. Zapravo, nju zanima ono znanje koje je prisutno u svakom čovjeku i koje je aktivno u svakom osobnom činu te zbog kojega ljudski moralni subjekt jest počelo i subjekt vlastitoga ljudskoga djelovanja.¹⁰ Do toga znanja moralna teologija nastoji doći uz pomoć vlastite moralne metode. Istina, ta metoda obično započinje promatranjem izvanjskoga moralnoga čina, ali se dovršava tek u pronalaženju njegova unutarnjega uzroka koji se nalazi u samom čovjeku ako je čovjek, u osobnoj nutрини, tj. svijesti, savjesti i slobodnoj volji. Tek iz te unutarnje perspektive subjekta ljudskoga djelovanja moguće je dati primjeren moralni sud o ljudskom činu, njegovim sastavnim elementima i njihovim uzajamnim odnosima, kao i ugrađenosti samoga ljudskoga čina u jedan jedinstveni i cjeloviti ne samo osobni nego i društveni ljudski život.

To propitkivanje o moralnom znanju koje uzrokuje ljudsko djelovanje i koje zajedno sa slobodnom voljom upravlja ljudskim djelovanjem u konačnici nije ništa drugo doli propitkivanje o samom čovjeku kao subjektu ljudskoga djelovanja. Koliko je pitanje o moralnom znanju usko povezano s pitanjem o čovjeku, govori cijela po-

⁹ »(...) le noeud de la question morale et le principe de sa méthode résideront précisément dans la connaissance qui se tient à la source des actes humains (...)« Usp. *isto*.

¹⁰ »La connaissance 'fontale' (...) est (...) présente et active en chaque homme, quel que soit son degré de culture, en chaque action personnelle, comme une lumière qui rayonne au fond de nous. Elle tinet à notre nature spirituelle.« Usp. *isto*, 63. »(...) homo factus ad imaginem Dei dicitur, secundum quod per imaginem significatur *intellectuale et arbitrio liberum et per se potestativum* (...), secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens et suorum operum potestatem. «TOMA AKVINSKI, *Summa theologiae*, pars II, Matriti, 1962., 3. (*STh*, I-II, Prologus).

vijest moralne znanosti. Uz suvremene autore kao što su Servais Pinckaers¹¹ i Klaus Demmer¹², koji povezuju moralno znanje i moralnu istinu sa znanjem i istinom o čovjeku, želio bih također istaknuti još dvojicu klasičnih autora koji isto tvrde na sličan, a opet različit način. Sokrat to izriče svojim načelom koje je preuzeo iz delfijskoga proročišta: »upoznaj samoga sebe« (Γνώθι Σεαυτόν)¹³, a sv. Pavao svojim glasovitim propitkivanjem: »Zbilja ne razumijem što radim: ta ne činim ono što bih htio, nego što mrzim – to činim. (...) Ta ne činim dobro koje bih htio, nego zlo koje ne bih htio – to činim.« (Rim, 7, 15.19) I u jednom i u drugom slučaju može se zamijetiti da je potraga za spoznajom samoga čovjeka i istine o čovjeku ujedno i potraga za spoznajom moralnoga znanja i moralne istine koja se nalazi u korijenu ljudskoga djelovanja. U tom smislu čini se sasvim opravdanim Pinckaersov odabir da opis razvoja moralnoga znanja treba započeti od one najdublje osobne dimenzije ljudskoga postojanja, u kojoj se čovjek ponajprije susreće sa samim sobom i s onim moralnim znanjem u kojem prepoznaje najdublji izvor svoje moralne spoznaje i djelovanja.¹⁴

2. Dinamična povezanost svih oblika moralnoga znanja

2.1. VITALNI DINAMIZAM I STALNI RAZVOJ

Zbog neiscrpnoga bogatstva moralnoga znanja, kao i zbog sposobnosti moralnoga subjekta da napreduje u spoznaji i u ostvarivanju toga znanja, moguće je uočiti njegove različite razvojne stupnjeve: *izvorno* znanje, *refleksno* znanje, *refleksivno* znanje i *sustavno* znanje.¹⁵ Bez obzira na njihovu posebnost i raznolikost sve te oblike moralnoga znanja povezuje s jedne strane *izvorno* znanje kao njihov uzrok, a s druge strane njihov prirodni i konačni cilj u ljudskom konkretnom i osobnom

¹¹ »La remontée vers les causes de l'agir pa la réflexion aboutit finalement à la question sur nous-même: 'Qui suis-je, moi qui ai fait cela? Qu'es-ce qui m'y a poussé au fond de moi?'« Usp. S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 1985., 62.

¹² »Indeed, central to moral theological thinking is the human being, her or his personal dignity, and the way this dignity manifests and attests itself in action.« Usp. K. DEMMER, *Shaping the Moral Life: An Approach to Moral Theology*, 2.

¹³ »Jer malne samo to, poznavati samog sebe, zovem razboritošću i slažem se s onim koji je u Delfima postavio takav natpis. (...) Znači, razborit čovjek će jedini poznavati samog sebe i biti sposoban da prosudi šta zna a šta ne zna, i isto tako će moći da vidi šta ostali znaju, misle da znaju i znaju zaista, ili šta misle da znaju, a ne znaju. To neće moći niko drugi do on. I upravo to znači biti razborit, razboritost, i poznavati samog sebe: znati šta se zna, a šta se ne zna.« Taj navod nalazi se u Platonovu dijalogu *Harmid* (23-55.), a uz njega u tom djelu ima još šest dijaloga. Usp. PLATON, *Dijalozi*, Beograd, 1987., 38-41.

¹⁴ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 62.

¹⁵ Usp. *isto*, 61-69.

djelovanju. U svemu tome Pinckaers prepoznaje vitalni dinamizam i trajni rast. Do njih dovodi prije svega *izvorno* znanje svojom neiscrpnom puninom koja neprestano uzrokuje dinamizam i zahtijeva stalni razvoj i rast moralnoga znanja. Do istoga dinamizma i rasta dovodi također ljudsko djelovanje. Kao ono u čemu svaki oblik moralnoga znanja prepoznaje vlastitu svrhu i ispunjenje,¹⁶ konkretno ljudsko djelovanje nužno zahtijeva od svakoga razvojnoga oblika moralnoga znanja njegov povratak na *izvorno* znanje, jer se samo u njemu nalazi ona punina, svjetlo i snaga moralne istine koja može u moralnom subjektu uzrokovati osobnu i aktivnu zauzetost, bez koje ni jedan razvojni oblik moralnoga znanja ne može ostvariti svoju svrhu.¹⁷ Ostvarivanjem pak te svrhe u ljudskom osobnom djelovanju, tj. povratkom na *izvorno* znanje, osim što se potvrđuje moralno znanje kao autentično *moralno* znanje, također se steče novo, bogatije, snažnije i dublje osobno moralno iskustvo koje omogućuje daljnji dinamizam i razvoj istoga moralnoga znanja.

Primjerice teorijsko ili sustavno moralno znanje (moralna znanost), kao i bilo koji drugi razvojni stupanj moralnoga znanja, potvrđuje se kao autentično moralno znanje i u njemu napreduje tek u onoj mjeri u kojoj proizlazi, oslanja se i surađuje s *izvornim* znanjem da bi zajedno s njim ostvarilo ljudski čin. Bez trajne suradnje s *izvornim* znanjem teorijsko moralno znanje gubi svoj izvor i mogućnost da ispunji svoju zadaću. Sve to upućuje na činjenicu da se na razini moralnoga znanja neprestano odvija kružno kretanje koje polazi od *izvornoga* znanja i koje se na nje stalno vraća prolazeći kroz različite razvojne etape moralnoga znanja.¹⁸ U tom smislu Pinckaers uočava tri glavne razvojne etape moralnoga znanja: »osobno ili razborito znanje, mudrosno ili duhovno znanje, znanstveno ili teološko znanje«¹⁹. Te razvojne etape upućuju na unutarnju, dinamičnu i vitalnu povezanost različitih oblika moralnoga znanja. Nju se može uočiti ne samo na razini istoga moralnoga subjekta nego također između različitih vrsta djela najrazličitijih moralnih subjekata kao što su nadahnuti govor propovjednika, mudrosni tekst duhovnika, svjedočanstvo mistika ili pak moralna teorija znanstvenika. Ono što ih sve povezuje jest

¹⁶ »(...) la morale est une connaissance ordonnée à l'action comme à son oeuvre propre et à son achèvement.« Usp. *isto*, 66.

¹⁷ »(...) et celle ci [La connaissance théorique], si scientifique qu'on la veuille, manquerait son but naturel, si elle ne retournait vers (...) connaissance originelle pour produire l'action avec elle.« Usp. *isto*.

¹⁸ »Ainsi s'établit au sein de la connaissance morale un large circuit, un mouvement continu qui part de la connaissance 'fontale' et y retourne en passant par les étapes que nous avons décrites.« Usp. *isto*.

¹⁹ *Isto*, 67.

osobno moralno iskustvo, u kojem se nalazi isti izvor, ista svrha i isti jedini pristup bilo kojem razvojnom obliku moralnoga znanja.²⁰

2.2. RAZVOJNI STUPNJEVI

2.2.1. Izvorno moralno znanje

Središnje i najvažnije moralno znanje jest *izvorno* znanje. Tek po njemu bilo koje drugo znanje dobiva svoje moralno obilježje. Ono je sastavni dio same ljudske naravi i to ako je ljudska narav duhovna i osobna. Kao takvo *izvorno* znanje prisutno je i aktivno u svakom čovjeku ako je čovjek i u svakom ljudskom činu ako je ljudski čin. S njim se susreće svaki čovjek u najvećim dubinama svoje svijesti i savjesti, u onoj najskrovitijoj jezgri svoga duhovnoga postojanja.²¹ U tom smislu može ga se lokalizirati na razini ljudskoga duha koji se nalazi u svakom čovjeku i uz pomoć kojega svaki čovjek na najdublji način poznaje svoju osobnu nutrinu.²² Isto tako može ga se smjestiti na razini ljudskoga srca, ako se srce može shvatiti u evanđeoskom smislu kao ono iz čega proizlaze dobri i loši ljudski činovi, po kojima se čovjek naziva dobrim ili lošim čovjekom. Slično razumijevanje srca Demmer pronalazi već u prvim starozavjetnim spisima u kojima srce (leb) »predstavlja najunutarniju dimenziju pobožnog Izraelca, u kojoj se on suočava s istinitim i jasnim Božjim sudom o svojim djelima«²³. Oslanjajući se na sv. Jeronima i tradiciju koja iz njega proizlazi, Pinckaers smješta *izvorno* znanje na sam izvor ljudskoga djelovanja, u sam korijen svakoga ljudskoga čina. Ono se nalazi u najvećim dubinama ljudske osobe kao malena iskra koja čovjeka prosvjetljuje i potiče na dobro.²⁴ Iz toga bi se dalo zaključiti

²⁰ »Cette dernière [l'expérience personnelle], qui contient en elle la connaissance 'fontale', est la voie d'accès néccaire à toutes ces formes de la connaissance morale et elle en constitue le but final.« *Isto*.

²¹ »U dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sam sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati i čiji glas – pozivajući ga da ljubi i čini dobro, a izbjegava zlo – kad zatreba, odzvanja u ušima srca: ovo čini, ono izbjegavaj (...). Savjest je najskrovitija jezgra i svetište čovjeka, u kojem je on sam s Bogom, čiji mu glas odjekuje u nutrini.« DRUGI VATIKANSKI KONCIL, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu »Gaudium et spes«, u: ISTI, *Dokumenti*, Zagreb, 72008., br. 16.

²² »Jer tko od ljudi zna što je u čovjeku osim duha čovječjega u njemu?« Usp. 1 Kor 2, 11.

²³ K. DEMMER, *Shaping the Moral Life: An Approach to Moral Theology*, 16.

²⁴ »(...) tout homme possède au fond de sa conscience une petite étincelle qui l'éclaire sur le bien et qui le dispose à cette connaissance directe et constructive dans sa vie personnelle.« Usp. D. CAPONE, *Prudenza e coscienza in situazione* (Corsi ciclostilati), 1968., 109-111.: »Supposti dunque questi tre stadi evolutivi della coscienza morale, noi ci fermiamo su quella che, con espressione di S. Girolamo ben nota nel Medio Evo, si potrebbe dire »scintilla della coscienza«: come uno sprazzo di un attimo, in cui la coscienza opzionale si esprime in giudizio sul da fare. (...) Questa [coscienza antecedente] può così definirsi: il giudizio interiore praticamente-pratico, che ci precisa ciò che moralmente ci conviene fare nella situazione concreta in cui ci troviamo, e tende a porsi come decisione che determini, con ulteriore dinamismi della prudenza, la scelta dell'atto giudicato con-

da *izvorno* znanje nije ništa drugo doli primjena prvih moralnih načela u svakom ljudskom djelovanju. Budući da se to znanje nalazi na samom početku ljudskoga djelovanja, u trenutku njegova začetka, nastanka i oblikovanja, odnosno budući da ljudski čin iz njega proizlazi kao iz svoga uzroka i izvora, čini se da je naziv koji mu daje Pinckaers (*izvorno znanje*) pogodan i sasvim dovoljno obrazložen.

Bitna obilježja *izvornoga* znanja jesu osobnost i sveobuhvatnost. Sve su to zapravo obilježja ljudskoga djelovanja, u kojem se pojavljuje i oblikuje *izvorno* znanje kao u vlastitom činu. Ono je prisutno u svim etapama i dimenzijama ljudskoga čina od njegova početka do svršetka. Nemoguće je zamisliti začetak, razvoj i ostvarivanje ljudskoga čina bez prisutnosti i djelovanja *izvornoga* znanja. Ono je uvijek prisutno u ljudskom djelovanju, u najvećim dubinama našega osobnoga života. Uz osobnu dubinu, ono je bitno obilježeno i širinom dometa. Uz pomoć *izvornoga* znanja čovjek ima potpun uvid u sam čin i sve njegove sastavnice uključujući i samoga čovjeka, u kojem se nalazi uzrok čina. U njemu se jasno očituje odnos između čina i njegova objekta. Dapače, *izvorno* znanje sagledava ljudski čin u kontekstu cjeline života ljudskoga subjekta koji djeluje uključujući i njegov odnos s drugim.

Izvorno znanje obično se pojavljuje i djeluje nakon što se čovjek upusti u istraživanje i razlučivanje o nečem što mu je važno i što ima odlučujuću ulogu u njegovu životu. Ono se uvijek odvija u kontekstu pitanja istine, dobra i vlastitoga ljudskoga ostvarivanja. Svojom percepcijom te dinamičnim i kreativnim povezivanjem svega onoga što je uključeno *izvorno* znanje nadilazi podatke do kojih je čovjek došao prethodnim istraživanjem i razlučivanjem. Ono je toliko bogato i duboko da uvijek dijelom ostaje nedostupno ljudskoj jasnoj svijesti i sposobnosti da ga jasno i precizno izrazi i u tom smislu svaki njegov opis ostaje nepotpun i nesavršen. Međutim svojom puninom, svojim svjetlom i svojom snagom *izvorno* znanje sasvim spontano u čovjeku proizvodi osobnu i aktivnu zauzetost. O njemu Pinckaers govori kao o unutarnjem, intuitivnom, dinamičnom, jedinstvenom, kreativnom i neiscrpnom znanju koje krasi sveobuhvatnost, konkretnost i novost.²⁵ Ali prema Pinckaersu to isto znanje može uključivati također tamu i otpor. S obzirom na tamu on zasigurno misli na bogatstvo i neiscrpnost *izvornoga* znanja koje uvijek ostaje zastrto velom

veniente.« S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 62-63. Inače, Domenico Capone (1907. – 1995.) talijanski je moralni teolog koji je dobar poznavatelj moralnoga nauka sv. Tome Akvinskoga. Tijekom Drugoga vatikanskoga koncila surađivao je u posljednjoj redakciji šesnaestoga broja Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes*, koji donosi središnji koncilski nauk o savjesti.

²⁵ »Elle est une perception directe, intuitive, intime, globale, souvent instantanée, dynamique, de tous les éléments de l'action dans la composition nouvelle qu'elle accomplit, à partir de sa cause que nous sommes.« S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 62.

naše ograničene spoznaje; a s obzirom na otpor Pinckaersova se tvrdnja vjerojatno odnosi na zahtjevnost *izvornoga* znanja, koje zbog svoje neiscrpnosti od čovjeka zahtijeva da se neprestano usklađuje s uvijek novom, potpunijom i savšenijom spoznajom moralne istine.²⁶

Različiti su razlozi zašto se *izvorno* znanje gura na margine ljudskoga svjesnoga života. Neki od njih proizlaze iz same naravi *izvornoga* znanja. Budući da je riječ o onom najbogatijem, sveobuhvatnom i najdubljem osobnom znanju koje je u tom smislu neizrecivo, nedohvatljivo i nepriopćivo u potpunosti, njega se s lakoćom povezuje s podsviješću i u nju gura. Tome treba pridodati i činjenicu da od *izvornoga* znanja ostaje tek blijedi spomen kada je ljudski čin završen. Imajući sve to na umu, čini se da je dobro, zajedno s Pinckaersom, povezati *izvorno* znanje radije s nadsviješću nego s podsviješću, jer se u njemu nalazi sam izvor ljudske svijesti i savjesti, jer tek po njemu svaki čovjek jest upravo taj čovjek koji jest. Boljem upoznavanju uistinu posebne naravi *izvornoga* znanja doprinosi filozofija duha. To se odnosi prije svega na francuskoga filozofa Louisa Lavellea (1883. – 1951.), na kojega se Pinckaers oslanja kada tvrdi da se *izvorno* znanje pojavljuje u svom djelovanju i da djeluje u svom pojavljivanju,²⁷ a zatim i na filozofiju Léona Brunschvicga (1869. – 1944.), kod kojega je Lavelle pisao doktorski rad, a u čijem se opisu savjesti mogu naći podudarnosti s opisom *izvornoga* znanja kod Pinckaersa.²⁸

2.2.2. Refleksno moralno znanje

To je znanje svojevrsni izraz *izvornoga* znanja. Poput *izvornoga* i ono je osobno znanje, jer se pojavljuje jedino unutar same osobe koja djeluje. Svoj naziv dobiva po tome što nije ništa drugo doli refleks ili, bolje reći, odraz ljudskoga čina u ljudskoj svijesti. Ono se pojavljuje u onom trenutku kada subjekt ljudskoga djelovanja svrati pozornost na sebe samoga. Tada se zapravo prelama i udvostručuje *izvorno* znanje. Ako imamo na umu da ljudski čin uvijek ostaje nesavršen i nepotpun izraz *izvornoga* znanja, onda nam je jasno da odraz istoga čina u našoj svijesti također uvijek ostaje nepotpun i nesavršen izraz istoga *izvornoga* znanja, bez obzira na to koliko

²⁶ »Elle est à la foi lumière et impulsion, mais elle comporte aussi de l'obscurité et des résistances.« *Isto*.

²⁷ »Elle [‘connaissacne fontale’] appartient également à l’‘ego central’, dont Lavelle disait qu’il était ‘la seule réalité au monde dont l’essence est de se faire’. Cette connaissance surgit effectivement en se faisant et en agissant, elle nous fait véritablement être.« *Isto*, 63. Usp. L. LAVELLE, *Le moi et son destin*, Paris, 1936.

²⁸ »La conscience n’est pas seulement l’unité de tous les faits qui naissent en elle à un moment donné, elle peut être l’unité de tous les états qui se sont succédé en elle. Elle est toute dans le présent; mais à chaque instant elle ramasse sa vie entière, elle devient capable de la revivre.« Usp. L. BRUN-SCHVICG, *Introduction à la vie de l’esprit*, Paris, 1920., 14.

bio vjeran njegov izraz. Osim toga refleksno znanje bitno se razlikuje od *izvornoga* znanja, jer se ne događa u poretku djelovanja, nego u poretku čistoga promatranja. Po njemu čovjek ne ostvaruje, nego promatra svoj čin i sebe u njemu. Sva stvarnost refleksnoga znanja iscrpljuje se u onom unutarnjem pogledu na sebe samoga i svoj čin. U tom smislu Pinckaers naziva to znanje svojevrsnim unutarnjim zrcalom.²⁹

Unutar konkretnoga moralnoga života refleksno znanje može imati i pozitivnu i negativnu ulogu. S jedne strane ono omogućuje čovjeku nadzor nad svojim djelovanjem te doprinosi boljem upoznavanju i učinkovitijem ostvarivanju ljudskoga čina. Međutim to se događa samo u onoj mjeri u kojoj refleksno znanje ostaje u tijesnoj suradnji s *izvornim* znanjem i u njegovoj službi kao vjeran i s njim usklađen izraz. Naprotiv, s druge strane, u onoj mjeri u kojoj se udaljuje od *izvornoga* znanja te prestaje biti u njegovoj službi ili pak prijeći put do njega, u toj mjeri refleksno znanje ugrožava *izvorno* znanje, a samim tim i moralnu kvalitetu ljudskoga čina, u kojem se *izvorno* znanje izražava. Do te ugroze mogu dovesti ne samo osjećaji kao što su stid, taština, egocentričnost, narcisoidnost i oholost nego također podijeljenost i dvosmislenost ljudskoga čina, do kojih može dovesti refleksno znanje. Naime, u onoj mjeri u kojoj se netko promatra i bavi samim sobom, u toj mjeri on osiromašuje kvalitetu vlastitoga moralnoga čina. Primjerice onaj tko sluša samoga sebe dok poučava i pri tome se divi samom sebi, s lakoćom može izgubiti nit vodilju. Ili pak onaj tko se trudi opisati i definirati svoj osjećaj kojega je svjestan, u onoj mjeri u kojoj se trudi oko opisa i definicije onoga čega je svjestan, u toj mjeri gubi na kvaliteti osjećaja onoga što nastoji opisati i definirati.³⁰

²⁹ »Quand nous agissons, quand nous parlons, quand nous pensons même, nous nous observons presque en même temps, comme à travers un miroir intérieur.« S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 64.

³⁰ »To je istina, ja nisam autentičan. Sve što osećam, čak i pre no što sam osetio, znam da osećam. I osećam to upola, onda opet obuzet time da to definišem i mislim. Moje najveće strasti su nervna kretanja. Ostatak vremena, osećam na brzinu, a zatim razvijam u rečima, ovde malo pritisnem, onde malo poguram, i eto kako se izgradi ezemplarno osećanje, dobro da se ubaci u ukoričenu knjigu. Ja mogu da pogodim sve što ljudi osete – da to objasnim, da stavim crno na belo. Ali ne to da osetim. Ja stvaram iluziju, izgledam kao da sam osetljiv, a ja sam pustinja. Ipak, kada posmatram svoju sudbinu, ona mi se ne čini toliko vrednom prezira: čini mi se da pred sobom imam gomilu obećanih zemalja gde neću ući. Ja nisam imao Mučninu, ja nisam autentičan, zadržan sam na pragu obećanih zemalja. Ali ja ih bar naznačavam, a drugi mogu tamo da idu. Ja sam onaj koji pokazuje, to je moja uloga. Čini mi se da u ovom trenutku ja pronicem u moju najsuštinskiju strukturu, u onu vrstu očajne gorčine da sebe vidim kako osećam, patim, ne da bih sebe spoznao, već da bih upoznao sve »prirode«: patnju, radost, biće-u-svetu. To sam pravi ja, to neprestano i refleksivno udvajanje, ta žurba da iskoristim sebe samog, taj pogled. To dobro znam, i često sam od toga umoran.« Usp. Ž. P. SARTR, *Bilješke o ludoriji rata*, Sarajevo, 1989., 69.

I konačno valja istaknuti da se uz pomoć refleksnoga znanja u čovjeku pojavljuje i oblikuje savjest.³¹ Na tragu sv. Tome Akvinskoga, koji je svojim naukom o savjesti bitno obilježio svu potonju moralnu tradiciju jasno razlikujući *sinderezu* kao uvid u prve principe moralnoga života³² i *savjest* (*conscientia: cum alio scientia*) kao primjenu istih prvih principa u situaciji³³, sasvim je opravdano zajedno s Pinckaersom ustvrditi da savjest nije ništa drugo doli ono što »povezuje 'izvorno' znanje i refleksno znanje u samom ishodištu svakog moralnog znanja«. ³⁴ Taj Pinckaersov, odnosno Akvinčev opis pojma savjesti na jezičnoj razini kao znanje sjedinjeno s nečim drugim: *con-scientia*, čini se da se savršeno podudara s hrvatskim nazivom za isti pojam. Naime dobro je istaknuti da je glagol *znati* usko vezan s glagolom *vidjeti*, odnosno da je znanje usko vezano s viješću i u tom smislu da je moguće uočiti savršenu podudarnost između s jedne strane latinskoga naziva za Akvinčev pojam savjesti u situaciji *con-scientia* i s druge strane hrvatskoga naziva za isti pojam: *sa-vijest*.

2.2.3. Refleksivno moralno znanje

Treći stupanj razvoja *izvornoga* znanja ostvaruje se kroz refleksiju o ljudskom djelovanju i naziva se refleksivno ili promišljeno znanje. Premda je na jezičnoj razini njegov naziv veoma blizak nazivu drugoga razvojnoga stupnja moralnoga znanja, ono se sasvim jasno od njega razlikuje. Naime refleksno znanje jest vizualni refleks (odraz) ljudskoga čina u ljudskoj svijesti, a refleksivno znanje jest svjesno i zauzeto promišljanje, odnosno dinamična racionalna refleksija o onom što se dogodilo na razini ljudskoga djelovanja. Do te refleksije čovjek dolazi ponukan najrazličitijim

³¹ Dakako da ovdje nije moguće ulaziti u dublju i širu analizu veoma složenoga pojma savjesti. Ali da bi se izbjegli mogući nesporazumi, bilo bi dobro barem nakratko podsjetiti na nauku o savjesti sv. Tome Akvinskoga koji nadahnjuje i Pinckaersov nauku o savjesti. Jedna od središnjih Akvinčevih distinkcija koja će obilježiti svu kasniju tradiciju moralnoga nauka o savjesti svakako je sasvim jasna razlika između *sindereze* i *savjesti u situaciji*. Prva je nepogrješiva i odnosi se na uvid u prve i nepromjenljive principe moralnoga života, a druga je pogrješiva i odnosi se na primjenu prvih i nepromjenljivih principa u konkretnom ljudskom djelovanju. Premda je riječ o dvjema različitim funkcijama jedne te iste savjesti i premda se obje funkcije savjesti mogu nazivati jednostavno savješću, ipak u tradiciji koju slijedi Pinckaers uobičajeno je da se pod pojmom *savjesti*, ako se drukčije ne specificira, prije svega misli na *savjest u situaciji*, tj. na primjenu prvih i nepromjenljivih principa u konkretnom ljudskom djelovanju. Usp. K. DEMMER, *Fondamenti di etica teologica*, Assisi, 2004., 257-261.

³² »Unde et principia operabilium nobis naturaliter indita, non pertinent ad specialem potentiam; sed ad specialem habitum naturalem, quem dicimus synderesim.« Usp. TOMA AKVINSKI, *Summa theologiae*, pars I, Matriti, 1961., 567 (*STh*, I, 79, 12).

³³ »Conscientia enim, secundum proprietatem vocabuli, importat ordinem scientiae ad aliquid, nam conscientia dicitur cum alio scientia. Applicatio autem scientiae ad aliquid fit per aliquem actum. Unde ex ista ratione nominis patet quod conscientia sit actus.« Usp. *isto*, (*STh*, I, 79, 13).

³⁴ S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 64.

razlozima koji ga navode da se zanima za ono što se dogodilo u njegovu djelovanju, da analizira svoj čin, da ga proučava i stavlja pod povećalo svoje racionalne kritike. To nisu samo razlozi retrospektivne naravi koji proizlaze iz ljudske želje da se bolje razumije, objasni i opravda određeno djelovanje. Ovdje je također riječ o razlozima koji čovjeka potiču da se iz ljudskoga čina koji se dogodio izvuče primjerena pouka te donesu smjernice i praktični savjeti pod vidom budućega ljudskoga djelovanja koje bi trebalo biti još više u funkciji *izvornoga* znanja i dosljedno njegov savršeniji izraz.

Taj racionalni refleksivni napor obično započinje najkraćim upitima kao što su *zašto* i *kako*. Ta pitanja uglavnom se odnose na uzroke i razvoj ljudskoga djelovanja. Poput tih kratkih, konkretnih i svakidašnjem životu veoma bliskih pitanja refleksivno znanje daje isto tako odgovore koji su usko povezani s najobičnijim svakidašnjim ljudskim iskustvom. Ono se primjerice služi živopisnim slikama, privlačnim primjerima te riječima i simbolima iz svakidašnjega života. Iz svega rečenoga može se zaključiti da refleksivno znanje proizlazi iz tijesne veze sa svakidašnjim iskustvom i da je izravno povezano s krajnje praktičnim ciljem, tj. usavršavanjem, odnosno ostvarivanjem konkretnoga ljudskoga djelovanja. Dobro je zajedno s Pinckaersom istaknuti da upravo na tom, trećem razvojnom stupnju moralnoga znanja započinje proces univerzalizacije i komunikacije moralnoga znanja, koji se osobito ostvaruje na razini poučnih i mudrosnih djela. Narodne poslovice, didaktične knjige, djela iz duhovnosti i mistike te propisi i, svakako, zakoni jesu karakteristični oblici univerzalizacije i komunikacije moralnoga znanja na razini refleksivnoga znanja. Od svih oblika moralnoga znanja, kako ih razlikuje Pinckaers, taj refleksivni stupanj moralnoga znanja najviše se podudara s onim oblikom moralnoga znanja koji se nalazi u svetopisamskim mudrosnim i moralnim tekstovima.³⁵

2.2.4. *Teorijsko moralno znanje*

Uz pomoć logičkoga rasuđivanja i apstraktne moralne refleksije dolazi se do završnoga razvojnoga stupnja moralnoga znanja. To je četvrti stupanj koji se nastavlja na refleksivno znanje, ali se od njega razlikuje po svojoj apstraktnosti i sustavnosti. Ta obilježja daju mu njegov prepoznatljiv naziv: teorijsko, odnosno sustavno moralno znanje. A budući da je riječ o moralno-teološkoj znanosti koja je u konačnici sastavni dio teološkoga sustava, onda se to moralno znanje može nazvati i teološkim znanjem u smislu teološke znanosti. Bez obzira na to koji mu naslov dali, taj završni razvojni stupanj moralnoga znanja nastoji povezati sva moralna znanja u jedan jedinstven sustav, dati mu unutarnju strukturu te ga organizirati na suvisao, dosljedan, postojan i racionalno prihvatljiv, odnosno priopćiv način. Prvi začetci moral-

³⁵ *Isto*, 65.

no-teološkoga sustava daju se nazrijeti već u apostolskom razdoblju na razini Sv. pisma, ali njegov snažniji razvoj zamjećuje se u patrističkom, osobito skolastičkom razdoblju, kada dobiva svoju posve jasnu strukturu pod utjecajem grčke filozofije.

U povijesti moralne teologije osobito su prepoznatljiva dva velika sustava pod kojima se manje-više mogu naći svi ostali sustavi. Jedan od njih organizira se oko sreće i krjeposti, a drugi oko obveze i zakona.³⁶ Oba spomenuta sustava imaju svoj oslonac u Sv. pismu, po čemu dobivaju svoj teološki status. Ipak, dobro je istaknuti da moralno-teološki sustav obveze u konačnici dovodi do napuštanja Sv. pisma jer ne uspijeva na primjeren hermeneutički način utemeljiti moralnu obvezu na sveto-pisamskim normativnim tekstovima.³⁷ U svakom slučaju, i jedan i drugi spomenuti moralno-teološki sustav razrađuje se i izgrađuje uz pomoć principa i zakona logičkoga rasuđivanja. Elaboracijom samoga sustava dolazi do stvaranja vlastitoga strukovnoga nazivlja i veoma općenitih teorija o moralnom znanju. Sve to dovodi do toga da se taj oblik moralnoga znanja po svojoj apstrakciji i sustavnosti sve više i više udaljuje od punine i konkretnosti *izvornoga* moralnoga znanja. To ide do te mjere da se čini sasvim prihvatljivo da dobar poznavatelj moralne znanosti ne mora biti nužno i krjepostan čovjek koji u svom djelovanju nastoji na što je moguće vjerniji način ostvariti ciljeve osobnoga *izvornoga* znanja.

Teorijsko znanje jest najviši oblik pojmovne i verbalne univerzalizacije moralnoga znanja i dosljedno njegove racionalno prihvatljive komunikacije. Njega susrećemo na razini sustavnih priručnika moralne teologije, detaljnih monografija o pojedinim moralnim pitanjima, znanstvenih radova ili pak u redovitoj školskoj naobrazbi koja se u svojoj podlozi oslanja na određene teorije, škole ili djela poznatih i priznatih autora kao što je primjerice *Teološka suma* sv. Tome Akvinskoga ili pak Pinckaersov priručnik moralne teologije *Izvori kršćanskog morala*. Neupitna je važnost i vrijednost teorijskoga znanja koje doprinosi dosljednosti, postojanosti, razvoju i napretku ljudskoga moralnoga znanja, no ipak treba istaknuti da ni ono, kao ni prethodna dva razvojna oblika moralnoga znanja, ne može na potpun i konačan način izložiti svu puninu neiscrpane moralne istine *izvornoga* znanja. Koliko god bio savršen, svaki moralni sustav ostaje nedovršen. I u tom smislu, tek u onoj mjeri u kojoj prepoznaje i prihvaća svoju ograničenost, u toj mjeri i pod tim vidom svaki moralni sustav ostaje ne samo vjeran onoj moralnoj stvarnosti u čijoj se funkciji i nalazi nego se također otvara konstruktivnoj i plodnoj suradnji s bilo kojim moral-

³⁶ Usp. S. PINCKAERS, *Il rinnovamento della morale. Studi per una morale fedele alle sue fonti e alla sua missione attuale*, Torino, 1968., 32-54.

³⁷ Usp. T. MILIKIĆ, Sloboda indiferentnosti: Ockhamov pojam slobode i iz njega proizlazeći moralni sustav prema Servaisu Pinckaersu, 311.

nim sustavom koji je kao i on u svojoj ograničenosti upućen na suradnju koja mu omogućuje potpuniji uvid u moralnu istinu.

Dok govorimo o potrebi za sviješću o bogatstvu i neizrecivosti potpune moralne stvarnosti, ne smijemo zaboraviti da isto i još u većem stupnju vrijedi za bogatstvo i neizrecivost evanđeoske, odnosno objavljene stvarnosti. Osim što razlikuje moralni sustav od moralnoga sadržaja, Pinckaers također jako dobro razlikuje moralni sustav i objavljeni sadržaj koji se u njemu izlaže.³⁸ Ni jedan moralni sustav, odnosno ni jedna moralna teologija, koliko god bila pozvana da istražuje, proučava i izlaže objavljeni svetopisamski moralni nauk, ne smije ga mijenjati u samoj njegovoj biti. On ga jednostavno prenosi s generacije na generaciju unutar Crkve i to uz pomoć onoga teološkoga sustava koji joj je na raspolaganju. Povijesna zamjena jednoga sustava s drugim ne smije utjecati na samu bit evanđeoskoga moralnoga nauka, koji je sastavni dio cjelovite svetopisamske Objave i koji ima svoj najdublji i najvažniji uzrok u unutarnjem djelovanju Duha Svetoga.

Zaključak

Ovdje izloženi prikaz moralnoga znanja prije svega svraća pozornost na činjenicu da se ljudsko djelovanje kao objekt moralne teologije ne smije ograničiti samo na ljudske činove koji potpadaju pod zakonsku obvezu, zatim da moralno znanje ima svoju posebnost i da ga se ne može svesti na znanje do kojega se dolazi uz pomoć tek izvanjskoga promatranja. Međutim središnji i najvažniji doprinos ovoga prikaza jest opis moralnoga znanja na način koji poštuje neiscrpno bogatstvo istoga znanja, njegovu vitalnost, dinamizam, sveobuhvatnost, cjelovitost, osobnost, dubinu i konkretnost. Iz toga proizlazi da se moralno znanje pojavljuje i oblikuje prije svega u samom ljudskom djelovanju, a zatim da nastavlja svoje oblikovanje i djelovanje uz pomoć dinamične moralne refleksije o istom ljudskom djelovanju. Riječ je o moralnoj refleksiji koja se ne zaustavlja ni na promatranju izvanjske dimenzije ljudskoga djelovanja ni na pukoj vizualnoj retrospekciji istoga djelovanja. Ona se usredotočuje na osobno, aktivno, zauzeto i svjesno djelovanje moralnoga subjekta i nastoji doprijeti do samoga uzroka ljudskoga djelovanja, koji se nalazi u moralnom subjektu i na spoznajnoj i na voljnoj razini. Ta refleksija omogućuje ne samo bolji uvid u vlastito ljudsko djelovanje nego i njegovo uvijek savršenije ostvarivanje u skladu sa samom naravi ljudske osobe. Osim toga moralna refleksija nikad ne ostaje na sasvim naravnoj razini ljudskoga postojanja ako je na djelu vjernička inteligencija, tj. ako se moralna refleksija ostvaruje u vjerničkoj osobnoj i moralnoj nutрини, u

³⁸ Usp. S. PINCKAERS, *Les sources de la morale chrétienne (Sa méthode, son contenu, son histoire)*, 66.

koju prodire svjetlo Objave i poticaj Duha Svetoga. U tom smislu moralna refleksija nije samo filozofske nego i u najdubljem smislu riječi teološke naravi.³⁹

U radu izloženi opis moralnoga znanja oslanja se na Pinckaersovu moralnu misao i zajedno s njime na veliku tradiciju koja je bitno obilježena moralnim naukom sv. Tome Akvinskoga. Ovaj prikaz nudi uvid u moralno znanje, njegov nastanak, oblikovanje i djelovanje u konkretnom ljudskom i kršćanskom iskustvu. Prije svega ističe se da sveukupno moralno znanje, zajedno sa svojim apstraktnim principima i univerzalnim zakonima, u konačnici proizlazi iz konkretnoga osobnoga moralnoga iskustva, a zatim da je isto moralno znanje bitno usmjereno na konkretno osobno moralno iskustvo kao na vlastitu svrhu, ispunjenje i potvrdu. Iz toga proizlazi s jedne strane da konkretno moralno iskustvo, osobito ako je ispravno, u sebi samom sadrži izvor moralnoga svjetla i moralne snage, a s druge strane da apstraktni principi i univerzalni zakoni u sebi sadrže izraz svjetla i snage moralnoga iskustva iz kojega proizlaze i do kojega nastoje dovesti onoga tko se njima upravlja.

Imajući sve to u vidu, može se ustvrditi da Pinckaersov prikaz moralnoga znanja omogućuje primjeren uvid u rad praktičnoga razuma, njegovu posebnost i njegovu nezamjenljivu zadaću. Ona je prepoznatljiva ne samo po racionalnosti praktičnoga razuma, koju on dobiva od vlastitih apstraktnih i univerzalnih principa, nego također po racionalnosti konkretnoga i osobnoga znanja, koju isti razum dobiva po krjepostima i njihovu djelovanju u konkretnom ljudskom iskustvu. Upravo oslanjajući se na njih i na njihovo djelovanje koje dovodi i do tzv. *konaturalnoga znanja*, praktični razum uspijeva na razini osobne moralne nutrine uspostaviti vitalnu i dinamičnu vezu između apstraktnih moralnih principa i konkretnoga ljudskoga čina. Tek u toj vezi, koju ostvaruje praktični razum osnažen djelovanjem najrazličitijih krjeposti, dolazi se do ostvarivanja moralnoga znanja u konkretnom ljudskom djelovanju na način koji je primjeren konkretnoj i neponovljivoj stvarnosti moralne istine, odnosno na način koji poštuje neupitno i neotuđivo dostojanstvo jedinstvenoga moralnoga subjekta.

³⁹ »Cette méthode s'accorde à celle de la philosophie; mais elle devient théologique quand pénètrent dans l'intériorité active du croyant la lumière de la Révélation et l'impulsion de l'Esprit.«. Usp. *isto*, 69.

AN INSIGHT INTO THE MORAL KNOWLEDGE OF SERVAIS PINCKAERS

Tadija MILIKIĆ*

Summary: *In this paper the author focuses on the concept and nature of moral knowledge as understood and presented by Servais Pinckaers, one of the most renowned and acknowledged contemporary authority on the moral teachings of St. Thomas Aquinas who rightfully occupies a prominent place within the Christian moral-theological tradition. In the introduction our attention is drawn to the immediate object of moral knowledge in all its breadth: human activity which ensues from human free will. It should, in no regard, be narrowed down neither to those human acts falling under any form of legal obligation or imperative, nor limited to any human activity which can be subjected to observation and analysis by the positive sciences. The introductory exposition is followed by two more parts. The first part points out the special nature of moral knowledge, its richness, inexhaustibility and strength, as well as its inseparability from the deepest dimension of human existence which man encounters within his inner self, his consciousness, conscience, and free will. The second and central part of the paper brings an overview of various forms of moral knowledge and underlines their internal, dynamic, constant and necessary connectedness stemming from concrete personal moral experience wherein lies the source, purpose and sole approach to moral knowledge. The concluding part presents a summary of the entire paper and highlights the special contribution contained in Pinckaers' description of moral knowledge. The Belgian theologian strongly emphasizes that moral knowledge emerges and is shaped, first and foremost, by human activity, that it is developed through moral reflection and is confirmed and fulfilled similarly by concrete human activity. Furthermore, Pinckaers' description of moral knowledge points out, not only the necessity for the personal and active commitment of the moral subject, but also gives a better and more appropriate insight into the irreplaceable role of practical reason strengthened by personal and concrete knowledge of a wide range of virtues.*

Keywords: *moral knowledge, forms of moral knowledge, Servais Pinckaers, moral object, human act, personal and concrete knowledge.*

* Tadija Milikić, Ph.D., Faculty of Philosophy and Religious Studies, University of Zagreb, Jordano-
vac 110, 10 000 Zagreb, Croatia, tmilikic@ffrz.hr